

РОЗДІЛ 5 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821.111(73)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.2.40>

ДИСКУРС КОНСЮМЕРИЗМУ В СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ США (Д. ДЕЛІЛЛО, ДЖ. ФРАНЗЕН)

THE DISCOURSE OF CONSUMERISM IN CONTEMPORARY US LITERATURE (D. DELILO, J. FRANZEN)

Бежан О.А.,

*orcid.org/0000-0001-5165-5355**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри зарубіжної літератури**Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Дана стаття присвячена вивченню та дослідженню явища консюмеризму в культурі та літературі США кінця ХХ першої третини ХХІ століття. Хоча споживацтво зазвичай асоціюють із західними країнами, воно насправді мультикультурне явище. Відколи виник консюмеризм, окремі особи та групи свідомо шукають альтернативний від звичайного стиль життя. Консюмеризм бере свій початок в кінці ХІХ ст. у США, дві події важливі для розуміння становлення даного явища: формування Ліги покупців та прийняття 1890 року антитрестівського закону Шермана. Далі виникають похідні поняття – «consumerism», consumer society, перше можна розуміти як консюмеризм, тобто консюмеристський рух – сукупність суспільних відносин, заснованих на принципі індивідуального споживання, друге як – суспільство споживання, що характеризується масовим споживанням матеріальних благ і формуванням відповідної системи цінностей, споживання, яке виходить далеко за межі потреб для існування людини. Теорія сучасного суспільства досить глибоко вивчена дослідниками нашого часу. Згідно з поглядами філософів Е. Фроммом та Ю. Хабермасом, сучасне суспільство є суспільством споживання, оскільки суть життя людини в ньому зводиться до ідеї споживання життєвих благ. Починаючи з другої половини ХХ століття американська література стає рупором ідей часу, проблема споживання знаходить своє осмислення у творчості багатьох літераторів. Найпершою згадкою про дане явище став роман Д. Делілло «Білий шум», а сучасним варіантом – роман Дж. Франзена «Коректури». У романі Делілло, як і в романі Франзена представлені проблеми сучасної західної літератури та осмислення реалій сучасного суспільства. Сюжети романів розкривають соціальні особливості сучасного життя США на прикладі американських родин середнього класу.

Ключові слова: консюмеризм, суспільство споживання, криза суспільства, американський роман, соціальний роман, споживати, конкуренція, реклама, страх.

This article is devoted to the study of the consumerism phenomenon in US culture and literature of the late 20th and the first third of the 21st century. Although consumerism is usually associated with capitalism and Western countries, it is actually a multicultural phenomenon. Since the emergence of consumerism, individuals and groups have consciously sought an alternative lifestyle to the usual one. Consumerism originated in the late 19th century. In the USA, two events are important for understanding the formation of this phenomenon: the formation of the Buyers League and the passage of the 1890 Sherman Antitrust Act. There are also derivative concepts – consumerism and consumer society, the first can be understood as the consumerist movement – a set of social relations based on the principle of individual consumption, the second as – a consumer society, characterized by mass consumption of material goods and the formation of a corresponding system of values, consumption that goes far beyond the needs for human existence. The theory of modern society has been studied quite deeply by researchers of our time. According to the views of philosophers E. Fromm and J. Habermas, modern society is a consumer society, since the essence of human life in it is reduced to the idea of consuming life's goods. Starting from the second half of the twentieth century, American literature becomes a mouthpiece of the ideas of the time, the problem of consumption finds its interpretation in the work of many writers. The very first mention of this phenomenon was D. DeLillo's novel «The White Noise», and the most modern version of it is J. Franzen's novel «The Corrections». DeLillo's novel, as well as Franzen's, presents the problems of modern Western literature and the understanding of the modern society realities. The plot of the novel reveals the social features of modern life in the United States using the example of one family.

Key words: consume, consumerism, consumer society, crisis of society, American novel, social novel, competition, advertising, fear.

Постановка проблеми. Існуючи в епоху інтернету, реклами та трендів, ми часто не помічаємо, як стаємо частиною цього механізму. Споживання,

консюмеризм, стали частиною нашого звичайного буття. Ж. Бодріяр писав: «Споживання стало не просто тим, що ми робимо, а невід'ємною

частиною нашого способу існування у світі [3]». Хоча споживацтво зазвичай асоціюють з капіталізмом, воно насправді явище мультикультурне. Споживацтво – коли люди купують більше товарів, ніж їм потрібно, спостерігалось ще на початку цивілізації, наприклад в Стародавньому Єгипті, Вавилоні, Стародавньому Римі. Відколи виник консюмеризм, окремі особи та групи свідомо шукають альтернативний від звичайного стиль життя. Консюмеризм бере свій початок в кінці XIX ст. у США, дві події важливі для розуміння становлення даного явища: формування у Нью-Йорку Ліги покупців та прийняття 1890 року антитрестівського закону Шермана, який вважав злочином перешкоджання вільній торгівлі створенням трестів тощо, а вже в кінці XIX століття виникли найбільші американські корпорації та національні марки. Все це провокує споживацьку конкуренцію між ними. Пізніше такі, споживацькі союзи були створені в країнах Європейському Союзу, у період з 1953–1954 р. споживчі спілки були створені в Норвегії та Голландії. Щодо США, у 1920–1930-х роках формується справжня споживацька культура у суспільстві. У зв'язку з економічним процвітанням, технічним розвитком, широким асортиментом товарів формується споживацький середній клас. Через таку культуру нового матеріалізму традиційні норми та цінності спільнот йдуть у небуття. У 60-х роках у США виникає «новий» консюмеризм, який використовує методи політичної боротьби для захисту суспільних інтересів [1]. Саме 1962 рік вважається початком розвитку сучасного консюмеристського руху. Консюмеризм від англійського дієслова *to consume*, яке Кембридзький словник трактує як «*to use fuel, energy, time, or a product, especially in large amounts* [5]», що можна перекласти, як «використовувати паливо, енергію, час або продукт, особливо у великих кількостях». Далі виникають похідні поняття – «*consumerism*», «*consumer society*», перше можна розуміти як консюмеризм, тобто консюмеристський рух – сукупність суспільних відносин, заснованих на принципі індивідуального споживання, друге як – суспільство споживання, що характеризується масовим споживанням матеріальних благ і формуванням відповідної системи цінностей, споживання, яке виходить далеко за межі потреб для існування людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення й формування різних явища консюмеризму в зарубіжному та українському науковому просторі досліджували Е. Фромм, Ю. Хабермас, Ж. Бодріяр, Т. Веблен, О. І. Щерба,

О. П. Бурліцька та інші. Ґрунтовні наукові праці зазначених авторів склали теоретичне підґрунтя для вивчення особливостей формування й розвитку феномену консюмеризму в культурному та літературному контекстах.

Мета статті полягає у вивченні та дослідженні важливих понять, що визначають сучасну культуру та літературу США кінця XX першої третини XXI століття, а саме консюмеризм, консюмеристський рух суспільство споживання, що характеризується масовим споживанням матеріальних благ і формуванням відповідної системи цінностей. Визначити історико-культурні підвалини формування консюмеризму та його вплив на сучасну американську літературу означеного періоду, на прикладі романів Д. Делілло та Дж. Франзена.

Виклад основного матеріалу. Теорія сучасного суспільства досить глибоко вивчена дослідниками нашого часу. Згідно з поглядами філософів Е. Фроммом та Ю. Хабермасом, сучасне суспільство є суспільством споживання, оскільки суть життя людини в ньому зводиться до ідеї споживання життєвих благ. Але, за твердженням дослідниці О. І. Щерби, це явище може впливати й на «форму соціальної реальності, а також на ідентичність індивіда й спосіб його сприйняття, оскільки він стає насамперед споживачем. Тому споживання – це більше, ніж володіння та використання речей, це спосіб побудови ідентичності людей, а також ідентичності світу товарів, що нас оточує» [2] Стосовно культурного та соціального осмислення, термін «суспільство споживання» вперше ввів саме дослідник Е. Фромм у книзі «Мати чи бути» і визначає його як «суспільні відносини, що базуються на принципі індивідуального споживання, де багато людей вважають найбільш прийнятним способом життя постійне придбання та прагнення до володіння речами» [5]. З того моменту пройшло достатньо багато часу, півстоліття до появи книги Ж. Бодрієра «Суспільство споживання. Його міфи й структури» і саме після цього фундаментального дослідження термін починає активно вживатися в різних галузях науки. Ж. Бодріяр дає таке визначення даному феномену, як: «простір надмірного споживання, в якому індивіди не лише задовольняють свої наявні потреби, але й потреби, створені штучно новою панівною гедоністичною ідеологією» [3]. У сучасному розумінні серйозні дослідження вперше були здійснені американським соціологом Т. Вебленом, який вводить теорію «демонстративного споживання [10]» Він розглядає споживацьку поведінку як таку, що виходить далеко

за межі задоволення первинних потреб і починає слугувати в першу чергу зростанню соціального престижу.

Починаючи з другої половини ХХ століття американська література стає рупором ідей часу, проблема споживання знаходить своє осмислення у творчості багатьох літераторів, як от в романі Б. І. Елліс «Американський психопат» («American Psycho», 1991), Д. Ф. Воллеса «Нескінченний жарт» («Infinite Jest», 1996), Ч. Поланіка в романі «Бійцівський клуб» («Fight Club», 1996). Спільною для усіх письменників, які намагаються осмислити проблему консюмеризму є те, що більшість з них критикують ідею, придбання щастя через матеріальні блага і показують, як гонитва за речами може призвести до духовної порожнечі та морального занепаду. Для американської літератури ця проблематика стає актуальною задовго до виникнення самого терміну консюмеризм, такі письменники як Т. Драйзер та Ф. С. Фіцджеральд бачать її корінь і намагаються осмислити у своїх творах «Американська трагедія» та «Великий Гетсбі».

Неабиякого резонансу дана тема набуває і в творчості одного з найважливіших письменників сучасної доби, який відкриває літературну практику американського постмодернізму, а саме Дона Делілло (1936). Делілло – одна з найважливіших фігур в сучасній американській та світовій літературі, що дуже добре відчуває кризу та зміни останньої чверті ХХ початку ХХІ ст. Він есеїст, романіст, новеліст та драматург, автор багатьох знакових текстів своєї епохи, як от: «Американа» («Americana», 1971), «Грейт Джонс-стріт» («Great Jones Street», 1973), «Зірка Ретнера» («Ratner's Star», 1976), «Гравці» («Players», 1977), «Амазонки» («Amazons», 1980) та роман, який став у 80-х літературним і комерційним проривом митця, його Моною Лізою – «Білий шум» («White Noise», 1989). Роман став переможцем Національної книжкової премії та одним з перших, яскравих прикладів постмодерністської літератури та був включений до списку 100 найкращих англійських романів з 1923 по 2005 рік за версією журналу «Тайм». Центральною проблемою є – існування людини в умовах мас-медіа, в оточенні та під тиском інформації, що отримується з екрана. А ще, невід'ємною частиною життя людини є смерть, вважає Делілло, яка кожного дня проникає в нашу свідомість з телеекранів та сторінок бульварних газет: «Хіба не смерть є межею яка нам потрібна? [6]», стверджує автор. Спочатку автор планував назвати роман «Panasonic», але редактори заборонили використовувати назву відомого бренду. Загалом, книга мала 39 варіантів назв, серед яких: «Ультразвуковий», «Американська книга мертвих», «Психічні дані» і навіть «Mein Kampf» (Мій шлях), проте перемогу одержала вже добре відома світові назва, бо на думку Делілло, вона поєднує в собі й певну загадковість і в той же час вона є невід'ємною частинкою книги, як будь-який абзац чи то рядок, є її продовженням. Сюжет роману обрамлений канвою реклами, яка проникає білим шумом у підсвідомість героїв, підсилюючи ефект постійної присутності екрана, який по суті вривається в діалоги та думки героїв. Опис світу магазинів, супермаркетів, торгових центрів поєднується з репрезентацією мас-медійного та рекламного впливу на особистість, загалом і формує художній простір роману. Делілло пише: «Уявіть собі, що книги, музика та фільми фільтруються та гомогенізуються. Сертифіковані. Схвалені для споживання. Люди будуть раді відмовитися від більшої частини своєї культури заради впевненості, що навіть крихітна частинка, яка проходить крізь них, є безпечною та чистою» [6].

У центрі твору родина Гледні, в якій кожен страждає від своїх страхів та неврозів, що виникли під впливом навколишнього середовища, інформаційно-реklamного та споживчого «шуму». Більшу частину свого життя герої роману проводять у родинному колі, родового гнізда, яке тепер перетворилося на просто сукупність братів та сестер, зведених братів і сестер, а також колишнього подружжя. Стан тимчасовості, що утвердився у суспільстві, відбивається на всіх подіях, що відбуваються всередині родини. Автор попереджає про небезпеку, яку несуть телебачення, реклама, фетиш речей та супермаркети, і показує, що тепер саме вони, а не любов один до одного, є єдиною силою, яка може збирати родини разом, автор пише: «Того вечора, у п'ятницю, ми зазвичай зібралися перед телевізором з їжею з китайського ресторану. На екрані були повені, землетруси, грязьові потоки, виверження вулканів. Ніколи ще ми так уважно не ставилися до своїх обов'язків, до своєї зустрічі у п'ятницю» [6]. Структурно роман нагадує кіносценарій (від англ. script): твір немов склеєно з мізансцен, яскравих за соціальним типажем образів і довгих діалогів. Завдяки відчуттю уповільненої зйомки у читача постійно виникає відчуття гри персонажу на камеру, виникає відчуття «телевізійності».

Сучасним відгуком на дану тему є роман Джонатана Франзена «Коректури» («The Corrections», 2001). Франзен (1959) – американ-

ський романіст, стипендіат гранту Фулбрайта, навчався у західній Німеччині. Перший роман письменника «Двадцять сьоме місто» (The Twenty-Seventh City) виданий 1988 р., приніс йому популярність у США, другим стала книга «Сильний рух» («Strong Motion», 1992), а вже третьою, книга яка нарешті приносить автору світове визнання – роман «Коректури» («The Corrections», 2001) за який Д. Франзен отримав авторитетну Національну книжкову премію та премію Джеймса Тейта Блека за кращий художній твір. Критика оголосила книгу «першим великим романом ХХІ століття».

У багатьох своїх інтерв'ю окреслюючи коло проблем, які він намагається висвітлювати у своїх текстах, щодо майбутнього не лише Америки, але і людства загалом, Дж. Франзен висловлює занепокоєння щодо змін у суспільстві та зниження ролі літератури у сучасному світі, так у збірці есе «Як бути самотнім» («How to Be Alone», 2002), він пише: «...мені здається, люди змінюються внаслідок перенасичення всілякими технологіями, на яких зав'язане сучасне життя абсолютно у всіх його проявах. Література, наприклад, не виживе у цьому захопленому та поглиненому технологіями світі – ну як тут не пережити? [4]». 2006 року вийшла книга його мемуарів «Зона дискомфорту», в яких він продовжує розвиває цю тему, доповнюючи її своїми власними спогадами. Оглядач The Times Лев Гроссман замислюючись, що за дискомфорт відчуває автор, відзначає, що скоріш за все це пов'язане з «...постійним тривожним відчуттям, що людство у скрутному становищі [9]»

Отже, у романі «Корективи» представлені проблеми сучасної західної літератури та осмислення реалій сучасного суспільства. Сюжет роману розкриває соціальні особливості сучасного життя США на прикладі історії сімейства Ламбертів : Альфреда, Інід, їхніх трьох дітей – Гарі, Чіппера, Деніз та онуків. «Коректури» – сучасний варіант так званої «енциклопедії американського життя», тому за жанром їх можна визначити, як соціальний роман та сімейно-побутова хроніка. Головною темою роману можна виділити вплив американської економіки та економіки «споживання» кінця ХХ століття на основні сфери життя американців, таких як: сім'я, шлюб, діти та кар'єра, показаний на прикладі кількох поколінь родини Ламбертів. Для представників суспільства споживання, якими є герої Франзена, матеріальний світ має особливо значення. Сучасна людина – споживач: ставиться до всього навколишнього – до природи, людей – як до засобу

досягнення і задоволення своїх потреб. Не випадково, кожен з героїв роману асоціюється з якоюсь річчю. Наприклад, символом Альфреда є його старе синє крісло, з яким він ніяк не хоче розлучатися. Усі герої – освічені, духовно багаті, досить забезпечені, Чіп обіймає посаду професора літературознавчої кафедри, Гарі – голова Ради федерального резерву, Деніз – шеф-кухар у ресторані, але усі вони сповнені внутрішніх розбіжностей і психологічних проблем і всі піддаються депресії і вживають психотропні пігулки, які, призводять до чергового зміненого стану психіки, Франзен коментує це так : «Купуючи ліки, купуєш потреба купувати [7]».

З огляду на жанр роману, «Коректури» – сімейно-побутова хроніка, в ньому розвивається тема взаємини поколінь. У родині Ламберт конфлікт між батьками і дітьми назріває поступово, коли виявляється, що батьки, наприклад Інід, вже не можуть контролювати життя дорослих дітей. Дітям через постійний контроль з боку Інід стає тісно в провінційному містечку Сент-Джуд, і вони залишають його. Усі сюжетні лінії об'єднані одним лейтмотивом – що впливає з назви роману «Коректури», адже буквально це слово означає виправлення помилок, які прагнуть виправити герої чи життя суспільства загалом. Але, назва містить і філософський зміст, Франзен пише, що сучасна епоха: «Епоха поправок, коректур [7]». Без сумніву автор критично ставиться до свого часу і визначає, що суть життя – постійне коригування реальності: «Люди тільки й роблять, що намагаються відкоригувати свої думки, вдосконалити почуття» [7]. Слова «споживати», «витрачати» стають девізом, сенсом життя людини суспільства споживання і основним мотивом роману «Коректури». Однією з головних характеристик людини суспільства споживання є підвищений інтерес до тіла і способів його задоволення, наприклад детально описується їжа та безмірне бажання купувати новий одяг.

Висновки і перспективи подальших розробок. Варто підсумувати, що сучасна цивілізація, з погляду американських письменників, є типовий шлях розвитку людства, оскільки людина в суспільстві споживання втрачає такі якості, як почуття прекрасного, фантазію, тут все підноситься в готовому вигляді, але саме, але найголовніше що турбує літераторів, – це втрата людиною відчуття щастя, гармонії та взаємодії між людьми. Характеризуючи життя своїх героїв письменники приходять до висновку: що вони

свої дні не «проживали», а «витрачали», отже – люди не можуть бути щасливими в суспільстві споживання. Людина суспільства споживання

і речі, які його формують, поступово визначають один в одного: людина стає річчю, а річ стає частиною людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурліцька О. П. Сутність поняття та історичний розвиток консюмеризму. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 5. С. 49–52. URL: <https://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/01/12-20.pdf> (дата звернення: 9.12.2025)
2. Щерба О. І. Суспільство споживання та консюмеризм – нові тенденції та виклики для України. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. 85–92. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/29_2021/17.pdf (дата звернення: 9.12.2025)
3. Baudrillard J. *The Consumer Society Myths and Structures*. London. Thousand Oaks. New Delhi: SAGE Publications, 1998. 207 p. URL: https://monoskop.org/images/d/de/Baudrillard_Jean_The_consumer_society_myths_and_structures_1970.pdf (дата звернення: 9.12.2025)
4. Beyond the Page with Jonathan Franzen. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Q6UIDnewQi4> (дата звернення: 9.12.2025)
5. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/consume> (дата звернення: 9.12.2025)
6. DeLillo D. *White noise*. New York: Penguin books, 1989. 523 p. URL: <https://irp.cdnwebsite.com/6b820530/files/uploaded/White%20Noise%20by%20Don%20DeLillo.pdf> (дата звернення: 9.12.2025)
7. Franzen J. *The Corrections*. New York: Farrar Straus & Giroux, 2001. URL: <https://todhartman.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/06/franzen-jonathan-corrections.pdf> (дата звернення: 9.12.2025)
8. Fromm E. *Haben oder Sein: Die seelischen Grundlagen einer neuen Gesellschaft*. Munich: Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, 1976. 272 p. URL: <https://www.getabstract.com/de/zusammenfassung/haben-oder-sein/20355> (дата звернення: 9.12.2025)
9. Grossman L. Jonathan Franzen: Great American Novelist <https://time.com/archive/6597465/jonathan-franzen-great-american-novelist> (дата звернення: 9.12.2025)
10. Veblen T. *The Theory of the Leisure Class*. London: Macmillan, 1899. 400 p. URL: <https://moglen.law.columbia.edu/LCS/theoryleisureclass.pdf> (дата звернення: 9.12.2025)

Дата першого надходження рукопису до видання: 12.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025